

Przepisy prawa autorskiego pozwalają nauczycielom i uczniom na korzystanie z chronionych utworów bezpłatnie i bez konieczności uzyskania jakichkolwiek dodatkowych zgód właścicieli praw autorskich (twórców, wydawców) na kilka sposobów: tzw. dozwolony użytek edukacyjny, prawo cytatu oraz w ramach imprez szkolnych.

Dozwolony użytek edukacyjny (opisany w art. 27 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych)

Największy zakres swobód korzystania z treści w edukacji określony jest przez art. 27 ustawy o prawie autorskim, zgodnie z którym instytucje oświatowe mogą na potrzeby „zilustrowania treści przekazywanych w celach dydaktycznych” korzystać z rozpowszechnionych utworów w oryginale i w tłumaczeniu oraz zwielokrotnić w tym celu rozpowszechnione drobne utwory lub fragmenty większych utworów.

Aby bez obaw wykorzystać utwór w dowolny sposób, należy sobie odpowiedzieć na trzy pytania:

1. *Czy wykorzystanie utworu następuje w ramach działalności instytucji oświatowej, uczelni lub jednostki naukowej w rozumieniu ustawy z dnia 30 kwietnia 2010 r. o zasadach finansowania nauki?*
2. *Czy wykorzystanie utworu następuje w celach dydaktycznych?*
3. *Czy wykorzystanie utworu następuje na potrzeby zilustrowania przekazywanych treści?*

Jeśli na powyższe pytania odpowiedź brzmi “tak”, to zarówno nauczyciele, jak i uczniowie, mogą nieodpłatnie i bez konieczności uzyskiwania jakiegokolwiek zgody wykorzystywać utwory chronione prawami autorskimi. W ramach takiego wykorzystania możliwe jest także ich zwielokrotnianie (np. skserowanie czy drukowanie) - w przypadku drobnych utworów w całości, a w pozostałych przypadkach fragmentów utworów. Jak najbardziej dopuszczalne jest więc skserowanie i rozdanie każdemu uczniowi rozdziału powieści czy też wydrukowanie uczniom elektronicznych kopii utworów plastycznych (obrazów, grafik, szkiców, plakatów, etc.).

Ad. 1. Do grona instytucji, które mogą korzystać z dozwolonego użytku edukacyjnego należą m.in. przedszkola (publiczne i niepubliczne), szkoły (publiczne i niepubliczne), placówki oświatowo-wychowawcze, placówki artystyczne oraz szkolne punkty konsultacyjne (szkoły) prowadzone przy przedstawicielstwach dyplomatycznych, urzędach konsularnych i przedstawicielstwach wojskowych Rzeczypospolitej Polskiej. Dla możliwości powołania się na dozwolony użytek edukacyjny nie ma znaczenia ani miejsce działania instytucji (czy to w budynkach danej instytucji, czy np. na zielonej szkole lub na boisku sportowym) czy też pora wykorzystywania utworów (wykorzystywanie utworów nie musi następować w godzinach pracy instytucji).

Dopuszczalne jest odtwarzanie utworów muzycznych w ramach organizowanego przez szkołę kółka tanecznego, wykonywanie utworów muzycznych w ramach zajęć ze śpiewu czy prób orkiestry szkolnej/chóru czy też wystawienie sztuki przez kółko teatralne. Jeżeli jednak takie zajęcia będą prowadzone w budynku szkoły, ale nie przez szkołę (a np. przez prywatną firmę czy inną instytucję), wówczas osoba prowadząca takie zajęcia nie może powoływać się na dozwolony użytek edukacyjny. W tym zakresie rozstrzygającym jest, kto prowadzi dany rodzaj działań edukacyjnych (szkoła czy inny podmiot). Na przepisy dozwolonego użytku edukacyjnego nie mogą powoływać się prowadzące działalność edukacyjną (tj. działalność inną niż prowadzenie szkoły czy placówki w rozumieniu systemu oświaty) stowarzyszenia czy fundacje, ani też podmioty prywatne nie będące podmiotami systemu oświaty (np. firmy szkoleniowe).

Ad. 2. Warunkiem powołania się na dozwolony użytek edukacyjny jest działanie w celu dydaktycznym. W tym zakresie niewystarczające jest odwołanie się do kształcąco-wychowawczej roli szkoły. Istotne jest, aby każde wykorzystanie chronionego utworu odbywało się w ramach działalności dydaktycznej. Przy czym, przez działalność dydaktyczną należy rozumieć nie tylko nauczanie przedmiotów, ale również pozostałą działalność edukacyjną zawierającą się w wychowawczo-opiekuńczej sferze działalności statutowej szkół i placówek systemu oświaty, tj. działalności edukacyjnej podejmowanej podczas zajęć pozalekcyjnych (np. wycieczki krajoznawcze), zajęć wychowawczych (np. lekcja wychowawcza) oraz opiekuńczych (np. zajęcia świetlicowe). O ile jest spełnione wymaganie dydaktyczne, nie ma znaczenia forma prowadzonych zajęć - dozwolony użytek edukacyjny obejmuje zarówno zajęcia lekcyjne, jak i pozalekcyjne (np. kółka zainteresowań, zajęcia wyrównawcze, etc.).

Szczególną uwagę należy zwrócić na wyświetlanie uczniom filmów czy innych nagrań lub utworów audiowizualnych. Dla oceny czy odtworzenie utworu audiowizualnego odbywa się w celu dydaktycznym na pewno duże znaczenie ma rodzaj wyświetlanych filmów (ich tematyka), okoliczności wyświetlania (zajęcia lekcyjne czy pozalekcyjne) oraz wkład nauczyciela w zajęcia, w ramach których film zostaje wyświetlony (połączenie projekcji z jego omówieniem czy dyskusją albo tylko odtworzenie filmu). Zawsze dozwolone będzie odtworzenie filmu/nagrania pokrywającego się tematycznie z zajęciami, połączone z jego omówieniem przez nauczyciela (np. adaptacja lektury szkolnej wyświetlana na lekcji języka polskiego, programy dotyczące historii na lekcjach historii czy też audycje w języku obcym odtwarzane na lekcjach danego języka obcego).

Ad. 3. Korzystanie z utworów w ramach dozwolonego użytku edukacyjnego musi odbywać się na potrzeby zilustrowania przekazywanych treści. Dla oceny tego elementu ważny jest kontekst, w którym następuje wykorzystanie chronionego prawami autorskimi utworu. Wykorzystanie utworu musi być tematycznie uzasadnione prowadzoną dydaktyką. Wykorzystanie utworu pozwala na podniesienie jakości działań edukacyjnych poprzez zastosowanie dodatkowych elementów. Element ten bardzo mocno łączy się z dydaktycznym charakterem wykorzystania utworu opisanym w ad. 2.

E-learning

Nauczyciele i uczniowie mogą w ograniczonym zakresie udostępniać utwory objęte ochroną prawa autorskiego. Może to się jednak dziać jedynie w ograniczonej liczbowo grupie osób uczących się lub nauczających, które są zidentyfikowane przez instytucję oświatową. Oznacza to, że nauczyciele mogą legalnie kopiować, skanować, wysyłać mailem, czy nagrywać na pendrive'y materiały edukacyjne (w tym utwory objęte ochroną prawa autorskiego) dla swoich uczniów. To samo mogą robić uczniowie dla swoich rówieśników. Dzieląc się nimi w Internecie muszą jednak pamiętać, że ich rozpowszechnianie nie może wykrócić poza grupę zidentyfikowanych uczniów i nauczycieli (aspekt ten powinien być uwzględniony w sposobie wykorzystania utworów). W pełni dopuszczalne jest rozsyłanie przez nauczycieli elektronicznych kopii utworów za pośrednictwem e-maili, zamkniętych grup dyskusyjnych, zamkniętych forów tematycznych, z użyciem wirtualnych dysków czy z użyciem innych narzędzi. Istotne przy tym jest, aby w każdym momencie osoba udostępniająca materiały w dany sposób mogła zidentyfikować grono osób korzystających z takich utworów. Wskazane jest, aby udział w takich grupach wymagał akceptacji ze strony moderatora lub innej weryfikacji tożsamości osoby dołączającej do grupy.

Prawo cytatu

Nie wszystkie realizowane przez nauczycieli i uczniów zadania będą mogły zostać uznane za dokonywane w ramach dozwolonego użytku edukacyjnego. Szczególnie w sytuacjach, gdzie działania edukacyjne nauczycieli i uczniów „wykraczają poza mury szkolne” (np. tworzenie stron

internetowych, udostępnianie własnej twórczości przez media społecznościowe) czy też np. służą innym celom niż działalność oświatowa lub naukowa. W takich sytuacjach pomocne może być natomiast tzw. prawo cytatu. Prawo cytatu to dopuszczalna możliwość przytoczenia w tworzonym przez siebie dziele fragmentów rozpowszechnionych utworów lub drobnych utworów w całości bez zgody ich twórcy i bez uiszczania na jego rzecz wynagrodzenia.

W ramach cytatu mogą być wykorzystywane zarówno urywki rozpowszechnionych utworów, utwory plastyczne i fotograficzne, a także drobne utwory w całości. Oznacza to, że cytat może być stosowany do każdej kategorii utworów - nie tylko tekstów, ale także zdjęć, grafik czy filmów. Cytowanie powinno być uzasadnione celami cytatu, takimi jak wyjaśnianie, polemika, analiza krytyczna lub naukowa, nauczanie lub prawami gatunku twórczości (np. karykatura). Cytat nie może być główną treścią w tworzonym przez nauczyciela czy ucznia materiale, a wyłącznie dodatkowym elementem, bez którego część stworzona przez nauczyciela/ucznia może samodzielnie istnieć (choć jest wówczas niepełna lub mniej atrakcyjna dla odbiorcy). Cytatem może być również motto/myśl przewodnia umieszczona przed esejem lub artykułem.

Cytując, należy za każdym razem pamiętać o wskazaniu imienia i nazwiska twórcy oraz źródła, z którego cytat pochodzi. W przypadku korzystania np. ze zdjęć opublikowanych na stronach internetowych, konieczne jest podanie adresu strony internetowej i autora zdjęcia (niewystarczające jest podanie jako źródła określenia "Internet").

Imprezy szkolne

W ramach dozwolonego użytku wolno nieodpłatnie wykonywać i odtwarzać rozpowszechnione utwory podczas imprez szkolnych, jeżeli nie łączy się to pośrednio lub bezpośrednio z osiągnięciem korzyści majątkowych i artyści wykonawcy oraz osoby odtwarzające utwory nie otrzymują wynagrodzenia (art. 31 ust. 2 ustawy o prawie autorskim). Oznacza to, że w ramach uroczystości szkolnych można zarówno recytować poezję, wystawić sztukę teatralną, grać na żywo muzykę, śpiewać piosenki, odtworzyć nagranie z płyty czy też wyświetlić tekst piosenki podczas trwania uroczystości.

Zakup licencji

Pomimo szerokiej możliwości korzystania z utworów w ramach dozwolonego użytku dla instytucji oświatowych w konkretnych sytuacjach często pojawiają się wątpliwości, czy dane działanie podlega pod zakres dozwolonego użytku, czy instytucja oświatowa powinna wykupić licencję od osób uprawnionych. Szczególnie w przypadku instytucji oświatowych, które organizują dla swoich uczniów pokazy filmowe odbywające się poza zajęciami szkolnymi, częstą praktyką jest zgłaszanie się do nich firm lub organizacji reprezentujących producentów filmowych, które oferują całoroczne licencje na niekomercyjne publiczne odtwarzanie utworów. Konieczność pozyskania zgody producentów filmów uzasadniana jest tym, że filmy odtwarzane są nie na potrzeby zilustrowania treści przekazywanych w celach dydaktycznych.

Dlatego za każdym razem, zanim instytucja oświatowa zdecyduje się na podpisanie umowy i zapłatę wynagrodzenia firmie reprezentującej twórców, czy organizacji zbiorowego zarządzania, powinna najpierw zbadać, czy realizowane działania nie podlegają pod dozwolony użytek przewidziany w przepisach ustawy i dopiero na tej podstawie podejmować decyzje dotyczące ewentualnego zakupu licencji.

(Źródło: Ministerstwo Edukacji Narodowej)

Jeśli masz pytania, zapraszamy na stronę <https://prawokultury.pl/>